

M. M. Letica: Kulturna baština i njezino vrednovanje u održivome turizmu

•
•

Detalji

Objavljeno: 23. studenoga 2022.

[Dodajte komentar](#)

Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije (3)

Zgodno i poželjno svojstvo mnogih riječi i sintagmi razaznajemo u tome da ih možemo prikladno rabiti ne imajući tematsko i precizno, nego tek netematsko i približno znanje o njihovim značenjima i područjima primjene. Jedna od tih sintagmi je i „kulturna baština“, s kojom se razmjerno često susrećemo. Nadaje se potreba njezina terminološkog raščlanjenja i objašnjenja. U njoj su riječi povezane odnosom sročnosti, a mi ćemo ih ponajprije razmotriti kao zasebne pojmove „kultura“ i „baština“.

Uzimajući u obzir suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije – a upravo se time iz različitih aspekata bavi ovaj niz članaka – treba kulturu povezati s autentičnošću odnosno jednom od konotacija pojma „autentičnost“, a to je istina ili istinitost. Ali svjedočimo da se između autentičnosti i simulacije nastoji postaviti – ili, prikladnije rečeno, nasilu uglaviti – izričaje koji sadrže svojevrсни „contradictio in adiecto“. Tako u dijelu teksta koji govori o „kulturi kao robi“ te o „konzumerizmu i autentičnosti“ čitamo da se „izvedbena autentičnost“ odnosi „na 'savršenu simulaciju', repliku prošlosti, izomorfizam ili sličnosti strukturnog oblika“.[1]

Uzmemo li u obzir da termin „autentičnost“ znači 'izvornost', 'vjerodostojnost' (grč. „authéntēs“: 'početnik', 'uzročnik'), a riječ „simulacija“ biva značenjski povezanom s pretvaranjem, himbom i prevarom (lat. „simulare“: 'oponašati', 'glumiti') – onda u svoj jasnoći proizlazi da su autentičnost i simulacija nespojive pojavnosti. Moguće je to oslikati prikladnom usporedbom: i najvještije krivotvorena umjetnička slika ili novčanica ne postaju putem „savršene simulacije“ prava i istinita slika ili novčanica. Uvijek ti artefakti ostaju falsifikati i time nositelji mimikrije ili neistinitosti, prevare ili laži.

No kako se čini, lingvistički inženjering ne poznaje granice te u sintagmi „autentična simulacija“ i njoj sličnima pokušava spojiti istinu i pseudo-istinu, povijest i simuliranu povijest, kulturu i lažnu kulturu, zbilju i simulakrum. U jednome od prethodnih članaka iz ovoga niza napomenuo sam da su neautentična kultura i tradicija nepoželjne samo u slučajevima kada se pokušavaju predstaviti kao autentične, svojstvene određenom odredištu ili turističkoj regiji.

„Ako pak lokalna zajednica i njihovi turisti prihvate importirane elemente turističke ponude i ako mogu ostvariti suživot s tom (ne)autentičnošću – u tome nema ničega apriorno lošeg i neprihvatljivog.“[2] No kada se za takve i slične činidbe uvode oksimoroni poput „autentična simulacija“ – treba bez krzmanja reagirati kritikom i upozoriti na zastranjenje.

Jasnim biva da su stanovite kulturne značajke i znamenitosti nekoga kraja ili zemlje privlačne turistima ponajvećma zbog autentičnosti, ljepote i živopisnosti tih značajki i znamenitosti.[3] Kultura, ljepota i istina prikladno su objedinjene u aforizmu talijanskoga političara i filozofa Vincenca Giobertija. Napisao je: „Kultura zahtijeva da se ljepota udruži s istinom“ („La civiltà richiede che il bello si congiunga col vero“).[4]

Višeznačnost i semantička metaforičnost pojma „kultura“

Što je, dakle, kultura? Njome se – kao temeljnim i istodobno krovnim fenomenom, koji konstitutivno prožima i univerzalno obuhvaća sve što čovjeka čini čovjekom, uzdižući ga nad datosti prirode i oblikujući nadživotinjsku razinu njegova života – bave društvene i humanističke znanosti: filozofija, antropologija, etnologija, sociologija, psihologija, pravo te ekonomske i političke znanosti, k tome i brojne druge. O pojavnostima koje su naznačene pojmom „kultura“ napisao je leksikograf i poliglot Tomislav Ladan u knjizi „Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo“ ove sržne i sadržajne rečenice:

„Ovo je jedna od onih riječi za koje smo toliko uvjereni da znamo što znači, da se njome služimo kao da je posrijedi čista domaća, hrvatska riječ. I dotle smo nedvojbeno u pravu. Ali urebda li odrediti je strukovno ili čak

stručno, stanemo odmah čutjeti stanovitu nelagodu, jer je kultura toliko toga, pa više i nije jasno što je ona zapravo: kad je već toliko toga, od pukoga rukopera do učena govora ili udvorna ponašanja, da i ne govorimo o kulturi kao kulturi, koja lako smučuje i one kojima bi imala biti kruh svagdanji.“[5]

Dohvaćajući se takozvanih općih mjesta iz filozofije kulture, filozofske antropologije i kulturne antropologije, Ladan nadalje razlaže pojam „kultura“ objašnjavajući da se može odnositi na njegovanje, oplemenjivanje i usavršavanje, na sveukupnost čovjekovih materijalnih i duhovnih tečevina (i stečevina), na stupanj dosegnute sposobnosti, na ovladanosti umijećima za pojedinca ili skupinu (npr. tehnička kultura,

glazbena kultura, kultura ponašanja). U svakodnevnome govoru za atributima „kulturno“ i „nekulturno“ najčešće posežemo kako bismo izrazili i ocijenili nečiju obrazovanost i prosvjećenost, društvenu prilagođenost i ugladenost u ophođenju: kulturni je onaj tko je rafiniran i profinjen, a nekulturni je tkogod neotesan i naturalističan. K tome dotični pojam može biti i oznaka za pojedine razine ili stupnjeve kulture tijekom povijesti čovječanstva ili pak sinkrono u određenome povijesnom trenutku (npr. prapovijesna kultura, kultura kamenoga doba, kultura lovaca i sakupljača, grčko-rimska kultura, američka pretkolumbovska kultura, pučka kultura, gradska kultura, moderna kultura, suvremena kultura). Neizostavno treba spomenuti i biologiju, u okviru koje se kultura odnosi na gajenje biljaka i usjeva (u poljodjelnome smislu) ili na umjetno uzgajanje bakterija ili tkivâ). [6]

Upravo je s potonjim povezana nominalna odnosno etimološka definicija pojma „kultura“: dolazi od latinskoga „cultūra“ u značenju 'obrađivanje', 'njegovanje', 'oplemenjivanje', 'uzgajanje', 'odgajanje', 'obrazovanje'. Participska osnova glagola „colō“ znači 'obrađivati'. [7]

Društveno naslijeđeni i baštinjeni oblici čovjekova života

Kao što je dobro primijetio i lijepo sazeo njemački filolog i pedagog Friedrich Kluge, korijen riječi „kultura“ javlja se u Njemačkoj od 17. stoljeća, i to u dvostrukome značenju: obradba (zemlje) i njegovanje (duha, jezika, znanosti), što potječe iz latinskoga jezika te Ciceronova „cultura animi“. [8]

Jedna od mnogobrojnih realnih definicija kulture kaže da je posrijedi „složena cjelina institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem. Po definiciji E[dwarda] B[urnetta] Tylora ('Primitivna kultura', 1871), koja se smatra prvom znanstvenom i najširoj definicijom, kultura se odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje.“[9]

Vidimo da su pojmom odnosno definicijom kulture obuhvaćeni društveno naslijeđeni i baštinjeni oblici čovjekova života, bili oni materijalni ili duhovni. U tome je pogledu uputno citirati još jednu definicijsku objasnidbu pojma „kultura“:

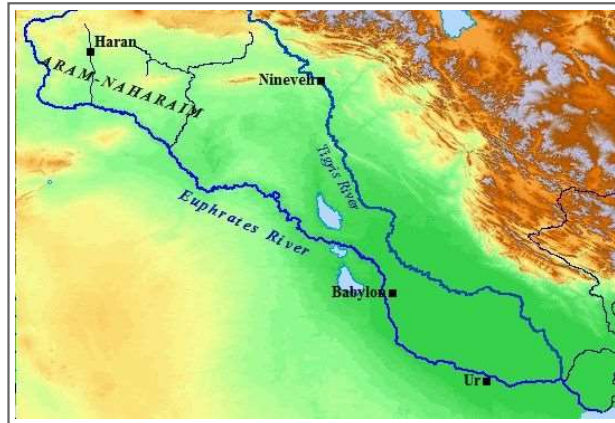
„Metaforički pojam koji označuje razvoj ljudskih kvaliteta u društvu; način na koji neka skupina ljudi živi, misli, osjeća, organizira se, slavi i zajednički živi. U svakoj kulturi postoje osnovni sustavi vrijednosti, mišljenja i pogleda na svijet koji dolaze na vidjelo u jeziku, djelima, simbolima, obredima i stilovima. U povijesti filozofije i humanističkim znanostima pojam označuje sveukupnost znanja, vjerovanja, načina ponašanja, djelovanja pojedinca ili zajednice. U običnom govoru kultura označuje skup znanja koje je neka osoba stekla i sačuvala. Suprotno: natura, priroda.“[10]

Valja pripomenuti da je pojam „kult“ etimološki i sadržajno povezan s pojmom „kultura“ (lat. „colere“: 'štovati', 'brinuti se', 'njevovati'). K tome je važno razjasniti razlike između blisko značajnih pojmova „kultura“ i „civilizacija“.

Preklapanja i razilaženja pojmova „kultura“ i „civilizacija“

U prosvjetiteljstvu se nastojalo kulturom nadvladati prirodu ili naturu, pri čemu je pojam „civilizacija“ tretiran kao proces oslobađanja ne samo od zadanosti prirode nego i od naslijeđenih sklonosti u području etike, znanosti, ekonomije, politike i tehnike. Umjesto da se sa svojom ljudskom i okolnom prirodom miri i harmonizira, naivnim optimizmom poneseni novovjekovni čovjek osjetio se pozvanim i dužnim mijenjati svoju i izvanjsku prirodu da bi tako postao slobodnim i odgovornim građaninom svijeta.

Upravo je s pojmom „građanin“, odnosno prvotnijim pojmom „grad“, povezan pojam „civilizacija“. Dolazi od latinskoga „civīlis“ u značenju 'gradski', 'građanski', a taj je pridjev izveden od imenice „civīs“: 'građanin'. U starih Rimljana „civīs“ je građanin, slobodni čovjek, nositelj prava i posebnih dužnosti prema društvenoj zajednici. Pojmu „civilizacija“ hrvatska je zamjenbenica „uljudba“, a ne pojmu „kultura“, kako se to najčešće spominje i smatra. U svjetlu svega rečenoga bjelodano proizlazi da se pojmovi „kultura“ i „civilizacija“ ne mogu držati istoznačnima. Kultura je znatno starija pojava od civilizacije: zasljedotena je već od paleolitika – dok o civilizaciji možemo govoriti (i etimološki i sadržajno) tek od pojave gradova, a oni su nastali razvojem neolitika prije 6.000 do 7.500 godina u Mezopotamiji.

„Riječ 'civilizacija' prvi su počeli upotrebljavati francuski enciklopedisti, kod kojih ona znači prosvjetiteljsku antitezu feudalnoj baštini srednjega vijeka. Otada se pojam 'civilizacija' upotrebljava u više značenja.“[11]

U osvit renesanse naznačeno te u prosvjetiteljstvu produbljeno razlikovanje kulture i civilizacije ustalilo se u 19. stoljeću u Njemačkoj. Tamošnji ekonomist i sociolog Alfred Weber (mlađi brat znatno poznatijega Maxa Webera) odredio je civilizaciju kao područje znanstveno-racionalnoga i tehnološkoga, a kulturu je smjestio u područje „stvaralačkoga“ kamo pridolaze plodovi umjetnosti, filozofije, religije i slično. Međutim, treba reći da u naše doba neki američki sociolozi i kulturni antropolozi smatraju kulturu širim pojmom od civilizacije: u takvu shvaćanju kultura obuhvaća cjelokupno čovjekovo djelovanje na području duhovnoga i materijalnoga, a civilizacija se odnosi samo na materijalni, odnosno tehnološki dio kulture. Neki su pak skloni slikovitim objašnjenjima poput ovoga: kultura je čovjek i spomenik, a civilizacija čovjek i stroj.

Umjetnička i šira intelektualna svjetlost „mračnoga srednjega vijeka“

U jednome od prethodnih odlomaka vidjeli smo da je francuskim enciklopedistima riječ „civilizacija“ značila „prosvjetiteljsku antitezu feudalnoj baštini srednjega vijeka“. Iz toga proizlazi da je „feudalna baština srednjega vijeka“ na posve određen način suprotstavljena civilizaciji (?!). Uputno je pri tome podsjetiti da antiteza u

dijalektičkome trokoraku („via affirmationis – via negationis – via eminentiae“) ne znači jednostavno poništavanje, nego reafirmiranje i uzdizanje u sintezu. Nije međutim jasno do koje se povijesne kvalitete dopijeva negacijom pojma „feudalizam“ i koji je zapravo sadržaj, opseg i doseg toga pojma. Ovdje valja napomenuti da povjesničari u posljednje vrijeme napuštaju pojmove „feudalizam“, „feudalni odnosi“ i slično, jer su ideološki opterećeni, proizvoljni, značenjski fluidni i anakroni, te im se zbog zastarjelosti i neprikladnosti sve više odriče dignitet znanstvenosti.

Premda dosta toga vlastitog srednjovjekovlju i „feudalizmu“ povređuje senzibilitet i mentalitet ovodobnoga čovjeka, a riječ je o postupcima koje ne treba ni umanjivati ni opravdavati – valja bez krznanja ustvrditi da je srednji vijek dao znatno više pozitivnoga i vrijednoga, onog čega smo danas u posve određenome smislu baštinici, što je postalo dijelom identitetske samosvijesti kulturnoga Europejca. Bit će

dovoljno spomenuti samo dvije vrlo značajne vrijednosti: koncept ujedinjene Europe, čemu su najviše doprinijeli sveti Benedikt iz Nursije u 5. i 6. stoljeću pa kasnije u 8. i 9. stoljeću car Karlo Veliki, te pojavu sveučilišta u mnogim europskim središtima od konca 11. stoljeća nadalje. Zaista, Karlo Veliki svesrdno je promicao znanost i umjetnost, koje su zahvaljujući njemu cvale u sklopu karolinške renesanse u okrilju brojnih katedralnih škola i redovničkih samostana diljem Europe. Sveučilište u Bologni, osnovano 1088. najstarije je postojeće sveučilište, nakon kojega su osnovani univerziteti u Padovi, Napulju, Parizu, Oxfordu, Cambridgeu, Salamanci i drugdje. U njima se vjerodostojno ogledavao sveopći, jedinstveni duh zapadnoeuropskoga kršćanstva. Svakako vrijedi istaknuti da su sva ta sveučilišta izdašni plodovi srednjega vijeka i da ih je utemeljila Crkva odnosno njezini redovi.

Brojne renesanse – karolinška, koja je trajala od 800. godine do polovice 10. stoljeća, zatim otonska, od polovice 10. do početka 11. stoljeća, te velika renesansa od 12. do 15. stoljeća – kronološki pripadaju srednjemu vijeku. [12] Tako su u srednjovjekovlju nastala, među inim, i djela Dantea, Petrarce, svetoga Tome Akvinskoga, blaženoga Ivana Dunska Scota (Škota), Leonarda da Vincija, Michelangela Buonarrotija... Dio kulture srednjega vijeka jesu i vitezovi, trubaduri i minezengeri, kao i njihove dame ili gospe. Sva nam ta umjetnička ostvarenja iz takozvanoga „mračnoga srednjega vijeka“ [13] (likovna, glazbena i literarna) svijetle još i danas skladom i veličajnošću kršćanskoga duha, koji je dubok i snažan, sjevremen i neprolazan.

Tlapnje „prosvjetiteljskoga“ zatiranja tradicije

Među brojnim srednjovjekovnim kulturnim spomenicima u Hrvatskoj spomenut ću šibensku katedralu svetoga Jakova, po svoj prilici najznačajnije graditeljsko ostvarenje na području Hrvatske u 15. i 16. stoljeću. O

višestoljetnoj njezinoj gradnji svjedoče u svoj autentičnosti susljedni umjetnički stilovi: gotički, gotičko-renesansni i renesansni. Godine 2000. katedrala svetoga Jakova uvrštena na UNESCO-ov popis svjetske kulturne baštine. Najznačajniji njezini graditelji jesu Juraj Dalmatinac i Nikola Firentinac.

Doista, zašto bi gotičke katedrale primjerice u Kölnu i Chartresu – koje su ne samo kulturno-umjetnički spomenici nulte kategorije nego i prava čuda graditeljske tehnike, zatim sveučilišta u Padovi, Oxfordu i drugdje diljem Europe – bila suprotstavljena „prosvjetiteljskoj civilizaciji“ samo zato što su dio „feudalne baštine srednjega vijeka“? Možemo bez

oklijevanja ustvrditi da je prosvjetiteljstvo – uz brojne pozitivne promjene što ih je donijelo i potaknulo – namrlo i mnoštvo nesuvislosti i do danas neprevladanih tlapnji nastalih u zaslijepljenim i na krilima naivnoga optimizma uznesenim umovima preuzetnih prosvjetitelja, od kojih su brojni držali kako povijest počinje od njih i da sve prije toga bijaše obavijeno mrakom i neznanjem. Podsjetimo se da je prema francuskomu revolucionarnom

kalendaru dan 22. rujna 1792. trebao biti, i neko vrijeme bio, prvi dan prvog mjeseca prve godine po novome brojanju vremena (što je uključivalo i nove, usuprot svakoj tradiciji izmišljene, „revolucionarne“ nazive mjeseci).

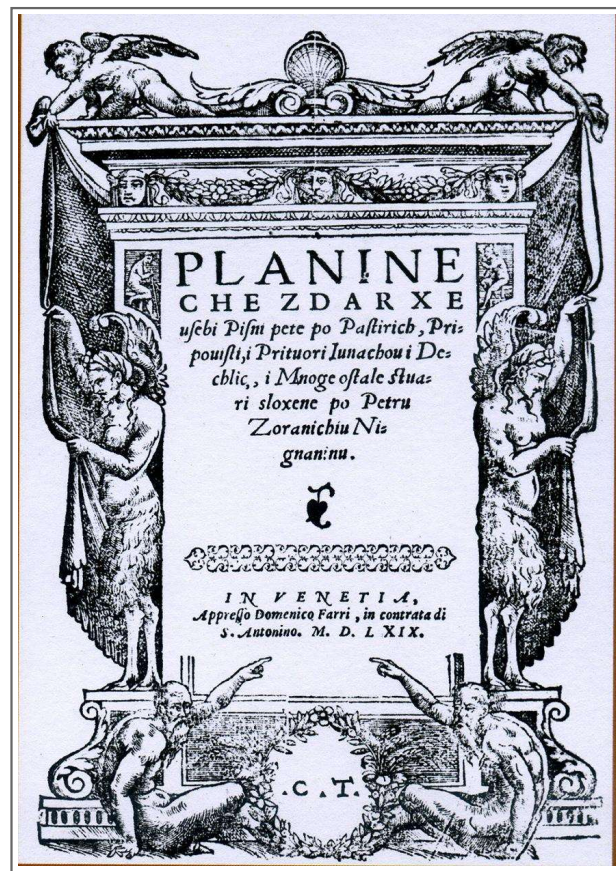
Baština kao antropomorfizirano kulturno naslijeđe

Da je u tematiziranju slojevitoga i višestruko uvjetovanoga fenomena kulturne baštine poželjan i potreban nekovrsni propedeutički pregled etimoloških raščlambi i jasnih definicija koje smjeraju k izbrušenim, bistrim i jasno određenim pojmovima o kojima je u članku riječ – uzmogao sam se osvjedočiti u brojnim razgovorima, kako neformalnim tako i formalnim. Naime, čak ni sugovornici s diplomama fakulteta iz društvenih i humanističkih područja, pa ni radnici u turizmu, turistički vodiči i stručnjaci za menadžment u kulturi – u najvećemu broju slučajeva, posebna čast iznimkama – nisu znali pravo ili tematsko značenje ni etimološko podrijetlo pojma „baština“. Premda to znanje nije nužno da bi netko bio dobar turistički vodič ili menadžer u turizmu, ili pak neki, kako se to pomodnim angliziranim postmodernim jezikom kaže, „destinacijski menadžer“ – upravo kultura, i umjetnost kao njezin dio, bivajući specifično čovjekovim vlastitostima, nadilaze puki utilitarizam i голу svrsishodnost.

Enciklopedijski članak o baštini – u kojemu je ona opet simplicistički, redukcionistički i anakrono poistovjećena s feudom i feudalizmom – počinje rečenicama: „U feudalnome pravu, imovina (u prvom redu nekretnina) koju je netko naslijedio od predaka. Hrvatski se naziva i baščina (lat. 'bona hereditaria'). Obuhvaća očevinu ('patrimonium', 'bona paterna') i djedovinu ('bona avitica'). Načelno se nasljeđuje muškom linijom.“[14]

U ovome je članku već spomenuto da se pojam „kultura“ uz ostalo odnosi i na gajenje biljaka i usjeva. Čini se da bi stoga pojam „baština“ mogao biti tvorbeno povezan s okućnicom unutar koje se biljke i usjevi obično uzgajaju, a to je gradina, vrt ili „bašta“. Upravo u tome valja razaznati razlog zašto baštinu mnogi povezuju s baštom. A takvo se pojmovno povezivanje, u duhu naivne pučke etimologije, iskazuje posve pogrešnim.

Prava etimologija nam govori da je izraz „baština“ pogrešno povezivati s orijentalizmom „bašća“ ili „bašta“, u značenju 'vrt', 'gradina', čije je podrijetlo perzijsko, a u hrvatski i druge južnoslavenske jezike dospjela je ta riječ posredstvom turskoga. Riječ „baščina“, ili kako se danas uobičajilo „baština“ – slavenskoga je podrijetla. Odnosi na nasljedstvo, djedovinu ili očevinu, to jest na naslijeđe kao ukupnost sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, materijalnih i nematerijalnih ili duhovnih.

Poželjno je u tome smislu spomenuti da je sintagmu „Hrvatina baščinac“ napisao Tin Ujević u prvoj strofi soneta „Petar Zoranić“: „Hrvatina baščinca, krune slavne, / jezika i versa harvatskoga, glas / blažen i slovući biti će, i čas' / Harvata do njega pisni starodavne.“ Tin aludira na djelo „Planine“, prvi hrvatski roman, koji Zoranić je dovršio, prema njegovu zapisu, „u Ninu gradu na 20. zrilvoća miseca [tj. rujna] 1536.“

Etimološka razjasnidba vodi nas do crkvenoslavenskoga „bašta“ u značenju 'otac', čiji duboki praslavenski korijeni dopiru do riječi *, „batja“, što znači 'brat'. U vremenu kada se zbog ruske neo-imperijalne i kriptoboljševičke agresije na Ukrajinu prešućuje gotovo sve rusko, sve što ima veze s Rusima i bogatom im kulturom, književnošću i drugim umjetničkim naslijeđem, k tome i jezikom – ufam se da ne će biti nezgodno i politički nekorektno primijetiti da izraz „bačuška“, što u ruskome izvorno znači 'otac', 'svećenik', a Rusi je pri

oslovljavanju koriste u značenju 'prijatelju', 'dragi moj', 'dragoviću' – doljeće iz istoga praslavenskog tvorbenoga gnijezda kao i „bāščina“ ili „bāština“. Dobro je othrvati se diktatu „kulture otkazivanja“ ili „kulture brisanja“, uvezene iz SAD-a „cancel culture“ (vidimo da je pojam „kultura“ u ideološki narinutome lingvističkom inženjeringu upregnut i u takve autoritarne i pseudo-demokratske nakaradne novotvorenice.)

Hrvatska kultura i stjecište bogatstva

U svjetlu svega rečenog možemo primijetiti da je baština naslijeđe koje su nam ostavili očeви, djedovi i davnašnji predci – i s njome nam se je odnositi kao s voljenim bratom i dragim prijateljem. Jer baština je naš identitet, naša kulturna fizionomija; baština su vlastitosti i značajke po kojima smo kao narod i zemlja prepoznatljivi u svijetu. Valja istaknuti da hrvatska kultura nikada u povijesti nije bila zatvorena, ekskluzivna –

nego otvorena, inkluzivna; prijemčiva na difuziju kulturnih obilježja, kompatibilna s obzirom na dobre i korisne kulturne inovacije. Upravo tomu može hrvatska kultura zahvaliti raznolikost i bogatstvo; u tome se zrcali njezina specifična lijepost i ljepota njezine specifičnosti.

Za hrvatsku se kulturu običava reći da je smještena na razmeđu brojnih širih kultura, ali bi prikladnije bilo reći da se hrvatska kultura nahodi na stjecištu dotičnih kultura: sredozemne, srednjoeuropske, panonske i orijentalne. Jer u izrazu „stjecište“ naznačeno i stjecanje dobitka, nasljeđa, baštine, bogatstva.

U skladu s time ne treba čuditi da je deset kulturnih i prirodnih dobara Republike Hrvatske na UNESCO-ovom popisu svjetske materijalne kulturne baštine,[15] a po broju upisanih nematerijalnih dobara, njih šesnaest,[16] UNESCO je Hrvatsku pozicionirao na prvo mjesto u Europi i četvrto u svijetu.

Primjerice, među nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine nalaze se, među još osam iz Hrvatske, Stari grad Dubrovnik i Nacionalni park Plitvička jezera (koji su na UNESCO-ovoj listi još od davne 1979. godine). Primijetimo da su među kulturna dobra uvrštena i Plitvička jezera, uz njih i Iskonske bukove šume Karpata i drugih regija Europe (2017.), koja su, u užemu smislu, prirodna dobra.

Kulturni turizam u međufunkcionalnosti turizma i kulture

U poznatoj i vrlo citiranoj knjizi „Cultural Tourism“, podnaslovljenoj „The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management“, autori Bob McKercher i Hilary du Cros definiraju kulturni turizam oksimoronskim izričajem ističući da je posrijedi svojevrstni „najstariji 'novi' turistički fenomen“ jer su ljudi još u antici putovali potaknuti kulturnim motivima, samo u to doba takva putovanja nisu nazivana kulturnim turizmom niti je takav fenomen bio prepoznat.[17]

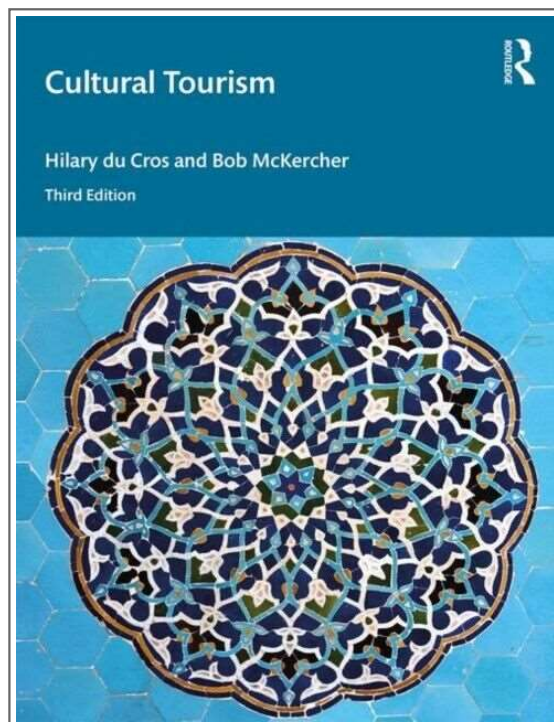
U naše doba Svjetska turistička organizacija definira kulturni turizam kao „kretanje ljudi ponajprije zbog kulturnih motiva kao što su studijske ture, izvedbene umjetnosti ili kulturne ture, putovanja na festivale i druge događaje te radi posjeta lokalitetima i spomenicima i proučavanja prirode, folkloru ili umjetnosti i hodočašća“. [18]

Jasno je da su kultura i turizam tijesno povezani, a njihova dvosmjerna uzajamna upućenost i međufunkcionalnost proishode iz recipročnih utjecaja koji su brojni i slojeviti. Turizam i kultura međusobno se podudaraju ili korespondiraju, pri čemu razmjeri njihova preklapanja i prožimanja ovise o dostignutoj razini kulturno-civilizacijskog razvoja određene sredine. Stanko Geić, doktor ekonomije koji se bavi međuosobima kulture i turizma, o tome piše:

„... kultura, shvaćena u najširem smislu, praktički uvjetuje nastanak i stalno pospješuje razvitak turizma, dajući mu posebnu društvenu vrijednost, no u isto vrijeme utječe na povećanje njegovih gospodarskih učinaka. /

Turizam, s druge strane igra vrlo značajnu ulogu u revitalizaciji (oživljavanju) i valorizaciji (vrednovanju-korištenju) elemenata objektivne kulture te razvijanju i poticanju novih spoznaja u okviru subjektivne kulture.“[19]

Treba dodatno razjasniti da u takozvanu objektivnu kulturu pridolaze najvažniji čimbenici turističke ponude, kulturna dobra velike povijesne i/ili umjetničke vrijednosti, sadržaji koji bivaju dijelom kolektivnoga sjećanja i društvenoga naslijeđa, a takozvana subjektivna kultura povezana je s uspostavljanjem odnosâ između pripadnika različitih kultura, interiorizacijom stranih kulturnih sadržaja, stjecanjem novih životnih iskustava, inkulturacijom i akulturacijom. U području subjektivne kulture nastaje nova sastavnica opće kulture nazvana „turistička kultura“, a to je, kako nadalje objašnjava Stanko Geić pozivajući se na definiciju koju je ponudio Nikica Kolumbić, „skup i stupanj navika, spoznaja i postupaka koji osposobljavaju čovjeka da se vlada i snalazi u odnosima i pojavama što nastaju i nameću se putovanjem te boravkom u turističke svrhe“. Pri tome se turistička kultura promatra kroz tri aspekta: kao kultura putovanja, kultura odmaranja i kultura poslovanja.“[20]

Oblici kulturnoga turizma i logički nekoherentne razdiobe

U knjizi „Turizam i kultura“ autorica Marija Valčić, stručnjakinja koja se uz ostalo bavi kulturnim turizmom i ekonomskim vrednovanjem baštine, navodi oblike kulturnoga turizma, uz napomenu da se „ovom podjelom s nizom glavnih kategorija kulturnog turizma služe mnogi autori“:

„Baštinski turizam ('heritage tourism'), / umjetnički turizam ('arts tourism'), / gradski turizam ('urban cultural tourism'), / ruralni kulturni turizam ('rural cultural tourism'), / profesionalni turizam ('life-seing tourism'), / kreativni turizam ('creative tourism'), / etični turizam ('ethical tourism'), / autohtoni, domaći kulturni turizam ('indigenous cultural tourism'), / suvremeni kulturni turizam ('contemporary')“.[21]

Možemo sa žaljenjem primijetiti da je u inače prilično dobro napisanu i nesumnjivo vrijednu svoju knjigu profesorica Marija Valčić nekritički preuzela proizvoljnu i nekoherentnu podjelu, koja indolentno zabacuje elementarne logičke zakonitosti što govore o međusobnome odnosu pojmovnih opsegâ, pri čemu je ovdje ponajvećma riječ o ukrštenim ili interferentnim pojmovima, kojih se opsezi djelomice preklapaju. Jasnim biva da baštinski turizam nije moguće odvojiti od umjetničkoga turizma, gradskoga turizma i slično. Također pojam odnosno kategorija profesionalnog turizma nije odvojiv od etičkoga turizma – prisjetimo se da postoji grana etike poznata kao „profesionalna etika“. Nema potrebe spominjati ostale nekoherentnosti proizišle iz nevaljane logičke podjele (razdiobe).

Ali je važno primijetiti da su logička pravila prekršena i s obzirom na podređenost ili subordinaciju kategorija naznačenih navedenim pojmovima. Naime, prema dotičnoj podjeli je, kao što smo vidjeli, baštinski turizam jedna od „kategorija kulturnog turizma“, iz čega jasno i nedvosmisleno proishodi da je pojam „kulturni turizam“ nadređen pojmu „baštinski turizam“, što nas konsekventno dovodi do zaključka da je pojam „kultura“ nadređen pojmu „baština“.

No autorica opovrgava samu sebe, i to već na istoj stranici knjige. Jer definirajući baštinski turizam napisala je ovo:

„Baština je obično geografski određena i vezana uza specifično mjesto te označava povijesni razvoj određene kulturne grupe. Definicija baštine kojom se koristi ICOMOS[22] (1999) sveobuhvatna je: / 'Baština je široki

koncept i uključuje prirodni i kulturni okoliš. Obuhvaća krajolike, povijesna mjesta i izgrađeni okoliš, kao i bioraznolikost, zbirke, prošle i sadašnje kulturne prakse, znanja i životna iskustva. [...]“[23]

Obratimo pozornost na rečenicu koja kaže da baština „uključuje prirodni i kulturni okoliš“, pri čemu prirodni okoliš nije ništa drugo doli priroda (ili jedan njezin dio), kao što je i kulturni okoliš zapravo kultura. Iz toga proizlazi da baština uključuje prirodu i kulturu – dakle, „baština“ je u tome kontekstu viši pojam, nadređen ili superordiniran nižim, podređenim ili subordiniranim pojmovima „priroda“ i „kultura“.

Ali, samo trenutak, vratimo se nekoliko rečenica unazad – iz citirane podjele, koja je tomu prethodila, proizlazi da je pojam „kultura“ nadređen ili superordiniran pojmu „baština“. Kako sad to? – jamačno će se zapitati mnogi čitatelj. Umjesto odgovora neotklonjivo se nadaje pitanje:

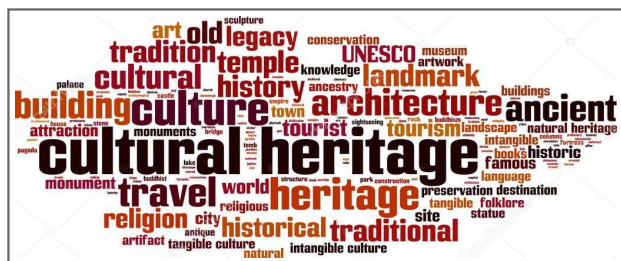
Kamo recenzenti bijahu djenuli prosuditeljsku i ocjeniteljsku pozornost dok čitahu tekst povjerene im udžbeničke knjige?

Strogo gledajući – ako uzmemo u obzir da je teorija koherencije jedna od teorija istine – smijemo ustvrditi da citirani dijelovi knjige ne mogu biti istiniti. Jer iskazi ili rečenice (u epistemologiji i logici govori se o propozicijama) trebaju biti u takvoj povezanosti da je svaki iskaz izvediv iz drugih iskaza, a to znači da iskazi međusobno ne mogu biti u odnosu protuslovlja ili, drugim riječima, sustav iskazâ (rečenicâ, propozicijâ) treba isključivati protuslovlje. A u navedenim dijelovima knjige – koja služi kao visokoškolski udžbenik – nije teško razaznati školski primjer protuslovlja.

Sa znatno manjom strogošću i s priličnom sitničavošću, pa i cjepidlačenjem u raščlambi pojmova, usuđujem se primijetiti da je već i sintagma „kulturna baština“ nekovrsni pleonazam, gdje se razabire suvišak i preobilje, jer dotični izričaj nije informativan, nego ide usuprot jezičnoj ekonomičnosti. Naime, striktno uzevši, nepotreban je atribut „kulturna“ jer svaka je baština zapravo kulturna – nema baštine koja ne bi bila dio kulture, ako kulturu shvatimo onako kako ju trebamo shvaćati, široko i sveobuhvatno. Drugo je pitanje, na koje odgovor jest niječan: Ima li svaki dio baštine jednaku kulturnu vrijednost i hoćemo li ga jednako, kako se to pomodnom učenošću kaže, „valorizirati“?

Održivi turizam između kulture i nature

Vidjeli smo u definiciji baštine da se ona odnosi na kulturni i prirodni okoliš. Pri tome je kultura nešto specifično ljudsko, jer samo čovjek posjeduje i dalje izgrađuje kulturu, kojom prevladava i nadilazi prirodu ili naturu. Ujedno treba istaknuti da je kultura moguća samo ako postoji natura kao njezina pretpostavka. Kultura je

čovjekova druga narav, druga priroda ili natura. Ali je važno napomenuti da kulturu ne smijemo razumijevati kao antitezu naturi. K tome i ovo: natura ili priroda jest bitno potencijalnost, a kultura je manifestativnost. Kultura mijenja prirodni svijet u očovječeni, ljudski svijet.

S harmoniziranjem i očuvanjem prirodnoga i kulturnoga okoliša povezano je održivo upravljanje turizmom, takvo da se u turizmu i s pomoću turizma nastoji postići rast kvalitete, a da se pri tome ne narušava priroda i izgrađeni okoliš, čime bi se očuvala kulturna baština odnosno povijesne znamenitosti stanovite lokalne zajednice. U knjizi „Turizam i kultura“ Marija Valčić o tome kaže:

„Godine 2000. dr. Ginger Smith sa Sveučilišta George Washington na međunarodnoj je konferenciji 'Turizam u novom tisućljeću' u Kwangju Cityju u Koreji predstavio članak 'Održivost okoliša i kulture: promocija turizma u novom tisućljeću'. U izvješću o nadzornom sustavu nacionalnih parkova (2001), Promišljanje o nacionalnim parkovima za 21. stoljeće, također se govori o načelima održivosti i potiču obrazovni programi i forumi na određene teme koje se odnose na povijest, biološku raznolikost, očuvanje, domorodačku kulturu te druge koncepte održivosti, koji su temelji kvalitete turizma u budućnosti.“[24]

Od brojnih inicijativa koje se bave odnosom kulture i turizma i samim time održivim turizmom, valja spomenuti da je u Šibeniku od 2. do 5. svibnja 2019. održana međunarodna konferencija „Proceed With Care – Living with Tourism“ („Nastavimo s pažnjom – Suživot s turizmom“) pod pokroviteljstvom tadašnje predsjednice Republike Hrvatske, UNESCO-a i Ministarstva turizma Republike Hrvatske, te s Gradom Šibenikom kao glavnim partnerom. Konferencija je okupila svjetske stručnjake koji se bave odnosom baštine i turizma. Stručnjaci iz područja humanističkih znanosti, arhitekture, geografije i ekonomije pokrili su niz tema od vitalne važnosti za održivost kulturnoga turizma i turističke djelatnosti uopće. Ovu hvale vrijednu konferenciju bio je organizirao tim kojim su upravljale Jelena Skorup, Ankica Mamić i Dragana Lucija Ratković Aydemir.[25]

Valja dometnuti da se temeljna načela održivoga razvoja dijele u tri skupine: načela ekološke održivosti, načela sociokulturne održivosti i načela ekonomske održivosti.[26] Održivi turizam u pogledu cjelokupnoga razvoja nastoji ostvariti ove ciljeve: zadovoljiti potrebe turista kao privremenih obitavatelja; dugoročno održati kvalitetu okoliša; omogućiti nadolazećim naraštajima da nastave razvijati turizam na autentičnim svojstvima prirodnih i društvenih bogatstava, odnosno vrijednosti, raspoloživih sredstava, zaliha i mogućnosti.[27]

Zanimljivo je primijetiti da je objema složenicama grčkoga podrijetla – „ekonomija“ i „ekologija“ – u korijenu riječ „oikos“, što znači 'kuća, kućanstvo, dom'. Ali, nažalost, etimološka povezanost pojmova ne znači uvijek i skladnu koegzistenciju onoga što označuju. Svjedoci smo da ekonomija u svojim zahtjevima za profitom malo mari za ekologiju i često joj se suprotstavlja, a ekologija se stalno kritički usmjerava na ekonomiju, upozoravajući na njezine štetne i potencijalno pogubne posljedice.

O harmoniziranju ekonomije i ekologije u održivome turizmu, bit će više riječi u jednom od sljedećih članaka ovoga niza.

Marito Mihovil Letica

Tekst je dio niza „Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije“, a objavljen je na Portalu HKV-a u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti u 2022. godini Agencije za elektroničke medije. Prenosjenje sadržaja dopušteno je uz objavu izvora i autorova imena.

[M. M. Letica: Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije \(1\).](#)

[Suživot s turizmom između autentičnosti i simulacije \(2\).](#)

Bilješke:

[1] Citirano prema: Marija Valčić, „Turizam i kultura“, Naklada Jurčić, Zagreb, 2018., str. 129. Autorica se poziva na članak Richarda Handlera i Williama Saxtona: Dissimulation: Reflexivity, Narrative, and the Quest for Authenticity in 'Living History', u: „Cultural Anthropology“ 3, 1988.

[2] Marito Mihovil Letica, „[Kroz prizmu kulturne antropologije: slike Mediterana kakav nikad nije bio](#)“. Portal Hrvatskoga kulturnog vijeća. Pristupljeno 23. 11. 2022.

[3] Istinito, dobro i lijepo se poklapaju ili podudaraju („Verum, bonum et pulchrum convertuntur“). U okrilju aristotelovsko-skolastičke filozofije govori se o transcendentalima ili transcendentalijama, vidovima koji pripadaju biću ukoliko je biće te izriču ono što bitak svojim dinamizmom ostvaruje u biću. Tim se slijedom nadaje zaključak da biće, istina, dobrota i ljepota jesu identične stvarnosti. Ipak za čovjekovu spoznaju transcendentalni pojmovi nisu sinonimni s pojmom „biće“, jer eksplicitno pokazuju vidove koje taj pojam ne označuje. Premda su identični s obzirom na stvarnost, riječ je o različitim pojmovima. Usp. Anto Mišić, „transcendentalije ili transcendentali“, u: Stipe Kutleša [ur.], „Filozofski leksikon“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012., str. 1179-1180.

[4] Citirano prema: Remo Bornatico, Paolo Emiliani Giudici (1812-1871), u: „Quaderni grigionitaliani“ 4, 1957.-1958., str. 283. Premda bi talijanskoj riječi „civiltà“ doslovan prijevod bio „civilizacija“, iz duha i smisla Giobertijeva aforizma nedvosmisleno proizlazi da je riječ o kulturi. O značenjskoj povezanosti, ali distinkciji pojmova „kultura“ i „civilizacija“ bit će riječi u nastavku ovoga članka.

[5] Tomislav Ladan, „Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo“, ABC naklada, Zagreb, 2000., str. 494.

[6] Usp. Isto, str. 494-496.

[7] Usp. „kultúra“: Ranko Matasović, Tijmen Pronk, Dubravka Ivšić i Dunja Brozović Rončević, „Etimološki rječnik hrvatskoga jezika“ (1. svezak A – Nj), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2016., str. 522.

[8] Usp. T. Ladan, „Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo“, str. 496.

[9] „[Kultura](#)“. „Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 11. 2022.

[10] „Kultura“: Anto Mišić, „Rječnik filozofskih pojmova“, Verbum, Split, 2000., str. 150.

[11] „[Civilizacija](#)“. „Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 19. 11. 2022.

[12] Nema opće suglasnosti oko godine završetka srednjega vijeka te se predlažu brojne godine povezane s arbitrarno odabranim događajima: 1440. kao približna godina Gutenbergova izuma tiskarskoga stroja, 1453. kao godina kada su Turci zauzeli Carigrad, 1492., kada je Kolumbo otkrio Ameriku, ili pak 1517. kao godina kada su oglašene reformatorske teze Martina Luthera. Sovjetski su povjesničari srednji vijek povezivali ponajvećma s feudalnim društveno-ekonomskim uređenjem, pa su za svršetak srednjovjekovlja uzimali Francusku revoluciju i 1789. godinu.

[13] Jedan od najutjecajnijih medievista našega doba, francuski povjesničar Jacques Le Goff (1924.–2014.), argumentirano je pokazao da se sintagma „mračni srednji vijek“ – ako je izrečena ili napisana s namjerom da omalovaži i ozloglasi cijelo srednjovjekovlje – iskazuje promašenom i nesuvislom. Prema Le Goffovim riječima, rabe ju samo oni koji o srednjemu vijeku znaju malo ili nimalo. Ta sintagma nikako ne priliči ozbiljnim znanstvenicima i autorima. Naime, sintagmatski sklop „mračni srednji vijek“ prvi se put javlja u 16. stoljeću, a uporabio ga je pionir ikonologije Cesare Ripa, ali samo za razdoblje od smrti Karla Velikoga 814. pa do 951. godine, kada je uspostavljeno Sveto Rimsko Carstvo Njemačkoga Naroda, nakon čega je Europa utonula u nered i bezvlašće te su i povijesni podatci o tome razdoblju oskudni, zastri, mračni.

[14] „[Baština](#)“. „Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 11. 2022.

[15] „[Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine](#)“. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. Pristupljeno 20. 11. 2022.

[16] „[Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva](#)“. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Pristupljeno 20. 11. 2022.

[17] Usp. Bob McKercher i Hilary du Cros, „Cultural tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management“, The Haworth Press, Inc., Binghamton, NY, 2002.

[18] Citirano prema: M. Valčić, „Turizam i kultura“, str. 124.

[19] Stanko Geić, „Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe“, Veleučilište u Splitu, Split 2002., str. 132.

[20] Usp. Isto, str. 133-134.

[21] M. Valčić, „Turizam i kultura“, str. 152.

[22] ICOMOS („International Council on Monuments and Sites“) jest profesionalna udruga i glavno savjetodavno tijelo UNESCO-a za nepokretna kulturna dobra na Popisu svjetske baštine.

[23] M. Valčić, „Turizam i kultura“, str. 152.

[24] Isto, str. 291-292.

[25] O tome više: „[Proceed with Care](#)“. Pristupljeno 21. 11. 2022.

[26] Usp. M. Valčić, „Turizam i kultura“, str. 292-293.

[27] Usp. Isto, str. 294.

ALSO ON PORTAL HRVATSKOGA KULTURNOG VIJEĆA

Poezija nedjeljom (35.)

6 days ago • 2 comments

(Hrvatska božićna lirika od Kranjčevića do danas, antologija; Božidar Petrač, ...

M. M. Letica: Može li turizam uskladiti ...

a day ago • 1 comment

Samo u primjereno odvagnutoj povezanosti ekosustava i društvenih ...

M. M. Letica: Može li turizmom r

4 days ago • 1

Turizam generira društvene od lokalnoj zajednici